

УДК 329.11:342(09)(477)

О. В. Токарчук,
кандидат юридичних наук,
Національний
педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В КОНСЕРВАТИВНІЙ ДОКТРИНІ В. ЛИПІНСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню інтелектуальної спадщини В. Липинського – видатного ідеолога українського консерватизму. Проаналізовано погляди мислителя, у наукових здобутках якого обґрунтовано політичні та правові аспекти реалізації української державності.

Ключові слова: нація, державність, монархія, закон, громадянське суспільство, правосвідомість, правопорядок.

О. В. Токарчук,
кандидат юридических наук,
Национальный
педагогический университет
имени М. П. Драгоманова

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В КОНСЕРВАТИВНОЙ ДОКТРИНЕ В. ЛИПИНСКОГО

Статья посвящена исследованию интеллектуального наследия В. Липинского – выдающегося идеолога украинского консерватизма. Проанализированы взгляды мыслителя, в научных достижениях которого обоснованы политические и правовые аспекты реализации украинской государственности.

Ключевые слова: нация, государственность, монархия, закон, гражданское общество, правосознание, правопорядок.

O. V. Tokarchuk,
Candidate of Juridical Science,
National Pedagogical
Dragomanov University

POLITICAL AND LEGAL BASES OF REALIZATION OF THE UKRAINIAN STATEHOOD IN THE CONSERVATIVE DOCTRINE V. LIPINSKY

Article is devoted to a researched of intellectual heritage of V. Lipinsky - the outstanding ideologist of the Ukrainian conservatism. Views of the thinker in whose scientific achievements political and legal aspects of realization of the Ukrainian statehood are proven are analyzed.

Key words: *nation, statehood, monarchy, law, civil society, sense of justice, law and order.*

В'ячеслав Липинський не уявляв можливості існування нації без власної держави. Він намагався пропагувати ідею української державності, у першу чергу серед самих українців. Його праці написані з точки зору української державницької боротьби, а не лише культурницько-національних змагань. В. Липинський доповнив вчення про державу та владу, проаналізував причини відсутності державності в українців, що полягало у браку внутрішньої організації українського народу, слабкості національної ідеї, недостатньому усвідомленні українською елітою, яка в процесі історичного розвитку піддавалася впливам Польщі та Росії, своїх завдань. Український рух учений визначав як унікальний, що має ґрунтуватися на власному політико-правовому досвіді, українських звичаях і традиціях, не відкидаючи при цьому історичних уроків і політичної ситуації у світі.

Проблемам реалізації української державності в консервативній доктрині В. Липинського присвятили свої праці такі вчені, як Б. Андрусишин, Д. Гаврилюк, П. Гай-Нижник, Т. Осташко, В. Потульницький, О. Приймак, Ю. Терещенко та ін.

Першою працею українського мислителя В. Липинського, який надав поштовх до створення потужної державницької школи консервативних істориків та публіцистів (Д. Дорошенко, С. Томашівський, В. Кучабський, Т. Коструба, О. Назарук, Б. Гомзин та ін.) [15, с. 137], стала опублікована в еміграції 1921 р. «Україна на переломі 1657–1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті», де основна увага зосереджена на формуванні та розвитку козацької держави, дослідженні Переяславської угоди, на значенні постаті Б. Хмельницького у державотворчому процесі. «...Те покоління, що Богдана Хмельницького ховало, ще розуміло, кого воно втратило. Якесь велика туга і неспокій за будучину почуваються майже у всіх згадках тогочасних про передчасну смерть Великого Вождя», – писав В. Липинський [12, с. 252]. У праці «Релігія і церква в історії України», надрукованій 1925 р., актуалізується релігійне питання в державотворчих проектах. У ґрунтовному дослідженні «Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму» (1926 р.) йдеться про концептуальні погляди щодо подальшого державотворчого процесу: «...Цементом політичним, спасаючим місцевих українських людей у боротьбі за власну державу, ми хочемо мати патріотизм – любов до спільної Батьківщини, а не Ваш соціалізм, зненависть місцевих бідних до місцевих багатих, і не Ваш націоналізм – зненависть місцевих «Українців» до

місцевих «не-Українців»... Тільки тоді, коли державники українські всіх місцевих класів і всіх місцевих націй переможуть агентів, яких метрополії мають на Україні теж у всіх місцевих класах і всіх місцевих націях – зможе повстати Держава Українська. І тільки в Українській Державі – тільки в процесі співжиття мешканців України на одмежованій державно території – може витворитись з них українська нація» [24, с. 67].

О. Приймак наголошує, що вищезначені погляди були притаманні В. Липинському до еміграційного періоду; вони покладені в основу діяльності Українського союзу хліборобів-державників. Його заснування стало спробою втілити державотворчі погляди вченого у життя [19, с. 14–15].

Ідеї консерватизму не мали можливості реалізуватися та були відкинуті у період державного будівництва доби Української Центральної Ради, і лише гетьман П. Скоропадський повернувся до них, намагаючись побудувати Українську Державу на засадах консерватизму. Суть консервативної доктрини, в дусі якої діяв гетьман П. Скоропадський, – зазначає Б. Андрусишин, – полягала у встановленні економічного ладу, згідно зі світовими законами загальногромадської приватної власності, як фундаменту культури й цивілізації [1, с. 243].

І. Лисяк-Рудницький зазначав, що український консерватизм у період між двома світовими війнами пережив складну кризу, зумовлену конфліктом між П. Скоропадським та В. Липинським, передчасною смертю останнього та поступовим звуженням людської бази в Європі через вимирання старшого покоління, тоді як молодше переважно наслідувало ідеї модерного націоналізму [15, с. 137]. Український історик і політик С. Томашівський писав, що будь-який витвір людського розуму є «рідним сином свого часу» [23, с. 43]. Так, національне життя розвивається у складних умовах, коли окремі мислителі започатковують новий період державного існування. Їхнє значення в історії неоціненне, оскільки вплив від залишеного наукового спадку на сучасні й пізніші покоління складно навіть спрогнозувати.

В. Липинський у своїх працях наголошував на важливості належного забезпечення прав і свобод людини для українського державотворення, необхідності їхнього законодавчого закріплення; вони мають бути гарантовані для всіх громадян держави. Учений виступав за децентралізацію і розвинене місцеве самоврядування, що сприяють максимальній реалізації прав особистості і прав громад. В. Липинський вживає такі поняття, як «громадянство», іншими словами, громадянське суспільство, «правосвідомість», «законність», «правопорядок». Сучасні науковці зазначають його заслугу щодо проголошення верховенства закону як єдиного регулятора суспільних відносин, акцентування на «відповідальності перед громадянством» [7].

В. Липинський виступав проти «необмеженої влади держави над суспільством». Д. Гаврилюк вважає, що це є одним із парадоксів концепції вченого, оскільки він доводив необхідність перетворення України у сильну державу, але водночас ставився до такої держави з певною недовірою, виступаючи то в ролі консерватора-авторитариста, то консерватора-ліберала [5, с. 166].

О. Скакун виділяє три підходи до співвідношення громадянського суспільства і держави: 1) держава і громадянське суспільство – суміжні соціальні системи; 2) держава і громадянське суспільство – різні соціальні системи, первинною (провідною) є держава, що контролює громадянське суспільство; 3) держава і громадянське суспільство – різні соціальні системи, держава виконує службову (підпорядковану) роль щодо громадянського

суспільства [22, с. 32]. В. Липинський відслідковував певну взаємодію між державою і громадянським суспільством, яка реалізується у таких формах: а) суспільство пригнічує державу; б) держава пригнічує суспільство; в) гармонійне співіснування суспільства і держави [17, с. 284]. На його думку, помилковим було б ототожнення української держави виключно з громадянським суспільством, оскільки тоді неможливим стане державне відродження, тому що відсторонюють від держави «найбільш освічених і генетично найбільш здатних до державного будівництва представників верхніх соціальних верств» [14, с. 74].

На сучасному етапі державотворення знову постає питання, як і за допомогою чого врівноважити суперечливі настрої у суспільстві, – зауважує Б. Андрусин, – сформулювати й реалізувати ефективний механізм гармонізації інтересів різних соціальних груп, баланс інтересів яких здійснює вирішальний вплив на розвиток держави, а у драматичній періоді історії є загрозою чи гарантом самого її існування [3, с. 6].

Правопорядок є частиною громадського порядку. Громадський порядок, – вказує О. Скакун, – це стан упорядкованості соціальними нормами, а саме нормами права, моралі, корпоративними нормами, нормами-звичаями системи суспільних відносин і їхнього дотримання. Поняття громадського порядку є ширшим за поняття правового порядку, тому що у зміцненні й підтриманні першого важлива роль належить усім соціальним нормам. Правопорядок складається лише на підставі правових норм і внаслідок цього охороняється спеціальними державно-правовими заходами [21, с. 453–454].

Правосвідомість органічно впливає зі світогляду. Ідеологія є усвідомленням правосвідомості, а злиття її з методами й способами здійснення ідеологічного змісту правосвідомості створює порядок. В. Липинський розрізняв такі види світоглядів: осілий – визнає сталий органічний порядок речей, визнає над людиною існування вищого, постійного, незмінного Божого закону, якому вона підпорядковується, оскільки він стає господарем над матерією, бо постає вище від неї, стає господарем усіх людських законів. Такий світогляд визнає, що Абсолютний Дух панує над світом, змінюючи його згідно із своїми «творчими планами», дух людини панує над обмеженою для неї світовою сферою буття, але людина виступає як творець, а не раб матерії; кочовий – розглядає всесвіт і людину як ряд чисел або елементів, з яких людський розум примусово чи вільно може творити певну кількість комбінацій, точніше законів людського розуму, які лише людина визнає, а тому стає рабом матерії, яка починає брати верх над духом людини [4, с. 322, 323].

Український народ, на переконання В. Липинського, в правових пам'ятках, літературних творах усвідомлював осілий (органічний) світогляд, що формував його правосвідомість. Учений мріяв про органічне об'єднання єдиною правосвідомістю, ідеологією, однаковою ставленням до методів і способів її здійснення, внаслідок чого встановиться єдиний український порядок – українська державність [4, с. 326]. Цікавими видаються міркування вченого щодо боротьби хлібороба з природою, яка вимагає «поступу, дисципліни, організації», але при цьому не може обійтись без індивідуальної свободи [13, с. 6]. На його думку, лише монархія, що опирається на повагу до релігії та права, може стати єдиною політичною організаційною формою [13, с. 11].

За В. Липинським, влада здобувається людьми для здійснення своїх прагнень, «на окресленій території, серед живучого на цій території окресленого громадянства, за допомогою такого чи іншого методу організації, від якого залежить та чи інша форма держави і закону і така чи інша форма існування нації» [9, с. 374]. Такі поняття, як територія,

народ, держава, закон, є основою будь-якої політики, – вказував автор, а політика є засобом здобуття та організації влади. В. Липинський зауважує, що від форм боротьби за владу та зміни закону в державі залежатиме деградація або розвиток закону, від взаємовідносин держави і громадянського суспільства – ступінь відповідальності держави перед суспільством.

Історико-правова наука, завдяки інтелектуальній спадщині представників української еміграції міжвоєнного періоду, здобула основоположні підвалини для подальшого розвитку; держава, народ отримали не лише джерело власного самопізнання, необхідне для подальшої практичної боротьби, а й основні орієнтири, принципи формування держави, які потребують подальшого наукового обговорення та дискусії.

З погляду Д. Гаврилюка, В. Липинський був глибоко розчарований практикою демократичного будівництва та народницькою елітою, її нездатністю впоратися з проблемами державного будівництва – організацією армії, служби безпеки, поліції, адміністративного апарату, неспроможністю керувати нацією [5, с. 166].

П. Гай-Нижник висвітлює трактування В. Липинським поняття «демократія». Так, згідно із вченнями мислителя державна влада в умовах демократії потрапляє безпосередньо до рук «багатіїв-плутократів» або до рук найнятих ними політиків серед інтелігенції. Державна влада стає знаряддям реалізації не народних, а приватних інтересів окремих осіб чи груп [6].

Щоб об'єднати суспільство, національна аристократія повинна мати моральний авторитет в очах громадян. Моральний авторитет аристократії, – писав В. Липинський, – лежить в основі законності влади і правової свідомості нації, тобто від ознак громадської моралі національної аристократії і від ступеня сприйняття народом тих форм громадської організації, які, відповідно до своїх моральних ознак, витворює національна аристократія [16, с. 178]. Він визнавав, що в українському суспільстві, яке упродовж століть не мало власної держави, психічна здатність до незалежного державного життя була достатньо слабкою. Підстав для державної незалежності: матеріальних, війовничих, лицарських елементів – досить мало, а тому для побудови української держави потрібна державницько-непримирима група відданих слуг українській державній ідеї [4, с. 328].

У цьому контексті варто навести міркування Б. Андрусишина, який привертає увагу до психологічного фактора, актуалізуючи творчий доробок М. Грушевського: «Досить відкрити людині очі на те, хто вона, щоб бути певним в її вірності національній дисципліні». Психічний владі більшості українців не властиво виражати свої прагнення через емоції і легко йти на конфлікт. До рішучих кроків, крайніх дій, на переконання вченого, українці вдаються у тих випадках, коли інші аргументи вичерпані. Коли Україна промовляла слово у вирішенні соціальних конфліктів – з основ існуючого ладу не залишалося «каменя на камені» [2, с. 168].

Природа соціальних законів, згідно з уявленнями В. Липинського, ґрунтується на принципах суб'єктивності та волі. Історія твориться відповідно до інтересів соціальних груп, зусиллями елітарних груп, а не за об'єктивними законами. Еліта – це активна меншість, яка створює держави та нації. Мислитель вважав, що до певного класу люди належать, будучи об'єднаними виконанням єдиної суспільної функції [5, с. 169]. Він стверджував, що будь-яка державна нація в кожній історичній добі має групу людей, які становлять основи цієї держави. Такі групи, на які опираються держави, встановлюють за допомогою різних методів організації своє ставлення до підлеглого їм народу [10, с. 5].

Оригінальним внеском В. Липинського в історико-правову науку є розробка типології форм державного устрою. Його класифікація побудована на аналізі відносин між провідною верствою та народом. У доктрині вченого: «...Держава, єсть завданням всякої будучої української провідної верстви, яка має для цього три історично витворені державно-організаційні методи...» [11, с. 63]. Він виділяв основні типи організації держави: класократія, демократія, охлократія; вони виникають у різні епохи, на різних ступенях соціально-економічного розвитку в середовищі різних культурницьких кіл. Особисті симпатії В. Липинського схилилися до класократії [15, с. 152].

Відстоюючи думку про неможливість побудови демократичного суспільства в Україні, В. Липинський приводить досвід американської демократії, де республіканський лад не проявляє своїх негативних якостей тому, що правляча верства спирається на стару монархічну консервативну традицію, а брак монархії вона надолужує зміцненням політичної влади президента [18, с. 136].

О. Зайчук та Н. Оніщенко зазначають слабкість традицій демократії в Україні. Науковці стверджують, що на теоретичному рівні питання функціонування демократичних інститутів розроблено досить детально, а практична реалізація у діях державних органів значно відстає. Передумовою правової державності, за їхньою думкою, є формування громадянського суспільства, у якому був би забезпечений вільний і всебічний розвиток кожної особистості, суспільства, у якому функціонували б демократичні громадські інститути... [8].

В. Липинський переконував, що Українська Держава загине, відмовившись від боротьби і завоювання [9, с. 557]. Він був демократом настільки, наскільки національна демократія відповідала інтересам побудови незалежної України [24, с. 67].

Під охлократією учений розуміє такий державно-правовий лад, де активна меншість утворюється шляхом організації різнокласових елементів в одній верстві, яка необмежено панує над цим громадянством. Наприклад, як зазначає В. Потульницький, царська бюрократія, комуністична партія, фашистська партія та ін. [18, с. 136].

За В. Липинським, класократія – форма організації правлячої еліти, коли в соціумі існують класи, що володіють засобами виробництва. Нація – це складні взаємовідносини держави і громадянського суспільства. Він не виокремлює конкретних об'єктивних чи суб'єктивних ознак нації, а виділяє передумови, які потрібні для формування її розвитку нації: існування на території держави політично активної верстви; здатність цієї верстви до обмеження свого імперіалізму та містицизму; здатність верстви до розвитку в собі почуття патріотизму; існування талановитих організаторів ідеології і добрих виробників продукції [20, с. 55].

Таким чином, ідеї та цінності, покладені в основу українського національного консервативного вчення, повинні були в майбутньому реалізуватися у практиці державно-правового будівництва. Культивування національної аристократії, хліборобського класу, традиційних установ у творенні правової держави становили певну специфіку. Разом з тим у науці народжувалися нові підходи на основі давніх традицій з урахуванням досягнень світової правничої, політичної, історичної наук, що сприяло розвитку української правової думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишин Б. Робітнича політика Гетьмана Скоропадського в контексті українського консерватизму / Б. Андрусишин // Вісник Київського держ. лінгв. ун-ту.– К., 2000. – Вип. 4. – С. 134–158. – (Серія: Історія, економіка, філософія).
2. Андрусишин Б. У пошуках соціальної рівноваги: Нарис історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917–1920 рр. / Б. Андрусишин. – К.: Федер. профспілок України, 1995. – 192 с.
3. Андрусишин Б. І. Провісники громадянського суспільства: правове становище профспілок в Українській державі 1918 р. / Б. І. Андрусишин // Тринадцять юридичні читання. Українська державність: кризь призму часу (до 100-річчя Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.) : матеріали Міжнародної наукової конференції, 24–25 травня 2018 р. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – С. 5–16.
4. В'ячеслав Липинський та його доба: Книга перша: наукове видання / упорядники : Т. Осташко, Ю. Терещенко. – Київ, 2010. – 560 с.
5. Гаврилюк Д. Державницька концепція В. Липинського / Д. Гаврилюк // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2008. – Вип. 14. – С. 166–176. – (Серія : Історія, економіка, філософія).
6. Гай-Нижник П. Позиції та завдання сучасного українського консерватизму [Електронний ресурс] / П. Гай-Нижник. – Режим доступу : <http://politosophia.org/page/rozytsii-ta-zavdannia-suchasnoho-ukrainskoho-konservatyizmu.html>.
7. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : навчальний посібник [Електронний ресурс] / Г. Г. Демиденко. – Х. : Консум, 2005. – 431 с. – Режим доступу : http://www.big-lib.com/book/32/Istoriya_vchen_pro_pravo_i_derjavu
8. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник [Електронний ресурс] / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – Режим доступу : <http://www.ebk.net.ua>
9. Липинський В. Листи до Братів-Хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Відень, 1919–1926. – 580 с.
10. Липинський В. Наша орієнтація (6 листів – цілість). Листи до братів-хліборобів / В. Липинський. – Ч. 2. – Торонто, 1953. – 63 с.
11. Липинський В. Покликання «варягів», чи організація хліборобів? / В. Липинський. – Нью-Йорк : Видавнича Корпорація «Булава», 1954. – 114 с.
12. Липинський В. Україна на переломі 1657–1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім ст. / В. Липинський. – Відень, 1920, Нью-Йорк : Накладом Видавничої Корпорації «Булава». – 304 с.
13. Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології (лист до проф. Яворського) / В. Липинський. – Прага, 1926. – 16 с.
14. Липинський В. Хам і Яфет / В. Липинський // Сучасність. – 1992. – № 6. – С. 74.
15. Лисяк-Рудницький І. Між історією й політикою / І. Лисяк-Рудницький. – Вид-во «Сучасність», 1973 р. – 442 с.
16. Павліченко О. Теорія державотворення за В. Липинським / О. Павліченко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2008. – Вип. 14. – С. 177–181. – (Серія : Історія, економіка, філософія).
17. Політична наука в Україні. 1991–2016 : у 2-х т. – Т. 1.: Політична наука: західні тренди розвитку й українська специфіка / редкол. : чл.-кор. НАН України О. Рафальський

(голова), д-р політ. наук М. Кармазіна, д-р іст. наук О. Майборода. – К. : Парлам. вид-во, 2016. – 656 с.

18. Потульницький В. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) / В. Потульницький. – К. : Либідь, 1992. – 232 с.

19. Приймак О. О. Громадсько-політична й наукова діяльність В'ячеслава Казимировича Липинського (1882–1931 рр.) : автореф. дис на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / О.О. Приймак. – Харків : Б.в., 2011. – 20 с.

20. Прокопишин Т. Д. Концепції нації у працях українських вчених поч. ХХ ст.: спроба компаративного аналізу / Т. Д. Прокопишин // Вісник Львівського університету. – 2012. – Вип. 6. – С. 51–61. – (Серія: Соціологічна).

21. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

22. Суспільство та влада: механізми взаємодії : навч.-метод. матеріали для слухачів дисципліни «Механізми взаємодії суспільства і влади» / А. М. Михненко та ін. – К. : НАДУ, 2013. – 80 с.

23. Томашівський С. Нова книжка — нові часи (М. Грушевській, Очеркъ історії українського народу. С. Петербургъ, 1904) / С. Томашівський // Рецензія. – 1905. – Т. 29, ч. II. – С. 43–53.

24. Українська державність у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз / О. Дергачов. – К. : Політична думка, 1996. – 448 с.